

XVIII

a m ž i a u s
studijos

9

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Parlamentarizmas. Konstitucija. Visuomenė

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

9

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Parlamentarizmas. Konstitucija. Visuomenė

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2023

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Londono universiteto koledžas | University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-23-7)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale biblioteka.lt

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2023

© Straipsnių autoriai, 2023

© Lietuvos istorijos institutas, 2023

ISBN 978-609-8314-33-5

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 12

PARLAMENTARIZMO RAIDA

Andrzej Macuk

Sejmiki poselskie Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowania
Augusta III . . . 18
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės priešėiminiai seimeliai valdant
Augustui III. *Santrauka* . . . 47

Arnaud Parent

The Political Writers Louis-Antoine Caraccioli, Simon Linguet and John
Lind, and the 1772 Partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth: A Step
Towards Awareness of a Common European Membership? . . . 49
Politikos rašytojai Louis-Antoine'as Caracciolis, Simonas Linguet, Johnas Lindas apie pirmąjį
Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimą (1772 m.): žingsnis link bendros narystės Europoje?
Santrauka . . . 73

Andrzej Stroynowski

Wkład reprezentacji Wielkiego Księstwa Litewskiego w dorobek sejmów
grodzieńskich 1784 roku . . . 74
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovų indėlis į 1784 m. Gardino seimo
teisėkūrą. *Santrauka* . . . 92

Dorota Dukwicz

Przemiany systemu rosyjskiej dominacji w Rzeczypospolitej na przełomie
lat 60. i 70. XVIII wieku . . . 93
Rusijos dominavimo Respublikoje sistemos pokyčiai XVIII a. 7–8-ojo dešimtmečių
sandūroje. *Santrauka* . . . 103

KETVERIŲ METŲ SEIMO VEIKLA

Adam Stankevič

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų teismų reforma
Ketverių metų Seime . . . 106
The Four-Year Sejm's Reform of the Courts of the Nobility in the Grand Duchy
of Lithuania. *Summary* . . . 128

Paweł Zajac OMI

Stolica Apostolska a *Kodeks* Zamoyskiego – Refleksje Nuncjusza
Archettiego na marginesie sporu o reformę Rzeczypospolitej
w latach 1778–1780 . . . 129
Apaštališkasis sostas ir *Zamoyskio kodeksas* – nuncijaus Giovannio Andrea Archetti refleksijos
ginčų dėl Abiejų Tautų Respublikos reformos kontekste 1778–1780 metais. *Santrauka* . . . 144

Ewa Zielińska

Działalność hetmana wielkiego koronnego Franciszka Ksawerego Branickiego w pierwszych miesiącach obrad Sejmu Wielkiego w świetle korespondencji Stanisława Augusta z Filippo Mazzeim . . . 145

Lenkijos didžiojo etmono Pranciškaus Ksavero Branickio veikla Kerverių metų seime remiantis Stanislovo Augusto ir Filippo Mazzei korespondencija. *Santrauka* . . . 155

1791 M. GEGUŽĖS 3 D. KONSTITUCIJA

Andrzej Zakrzewski

Falszywe pierwszeństwo *Ustawy rządowej* z 1791 roku . . . 158

Netikras 1791 metų Valdymo įstatymo pirmumas. *Santrauka* . . . 168

Robertas Jurgaitis

Įstatymų leidžiamoji valdžia Abiejų Tautų Respublikos 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijoje: reformos kryptys ir ribų išgryninimas . . . 169

Legislative Power in the Constitution of 3 May 1791 of the Commonwealth of Both Nations: Directions of the Reform and Elucidation of Boundaries. *Summary* . . . 188

Richard Butterwick

Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów. Analiza języka politycznego . . . 190

Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas. Politinės kalbos analizė. *Santrauka* . . . 203

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas 1791 metų masinėje komunikacijoje . . . 204

The Law of Mutual Assurance between the Two Nations in Mass Communication in 1791. *Summary* . . . 223

KONSTITUCIJA IR VISUOMENĖ

Rūta Janonienė

Maliatyčių bažnyčia kaip katalikų vienybės simbolis . . . 226

The Church of Maliatsichy as a Symbol of Catholic Unity. *Summary* . . . 246

Ewa Kula

Projekty wychowania obywatelskiego młodzieży w dokumentach

Komisji Edukacji Narodowej, poprzedzających wydanie *Ustaw* z [1781]

1783 roku . . . 247

Jaunimo pilietinio ugdymo projektai Tautinės edukacinės komisijos dokumentuose iki 1783 m. [1781 m.] Nuostatų paskelbimo. *Santrauka* . . . 260

Joana Vitkutė

Kasdienos dalyviai ir valstybės ateities kūrėjai: vaiko vaizdinys Pranciškaus

Smuglevičiaus kūryboje . . . 261

The Participants of Everyday and the Creators of the Future of the State: The Image of the Child in the Works of Franciszek Smuglewicz. *Summary* . . . 288

Janina Kamińska

Środowisko Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego

a Konstytucja 3 Maja ... 290

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiosios mokyklos bendruomenė ir Gegužės 3 d. konstitucija. *Santrauka* ... 300

Lina Balaišytė

Apie ką kalbėjo Konstitucijos šventės? „Švelniosios revoliucijos“ epochos išskilmės ir jų dekoracijos ... 302

What did the Constitutional Festivals Talk about? The Celebrations and their Decorations in the Epoch of the ‘Gentle Revolution’. *Summary* ... 320

Katarzyna Buczek

Uroczystości związane z uchwaleniem i pierwszą rocznicą Konstytucji 3 Maja w szkołach Wielkiego Księstwa Litewskiego ... 322

Gegužės 3 d. konstitucijos priėmimas ir jos metinių minėjimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mokyklose. *Summary* ... 339

Danuta Kowalewska

Konstytucja 3 Maja w polskiej kulturze współczesnej ... 340

Gegužės 3 d. konstitucija šiuolaikinėje Lenkijos kultūroje. *Santrauka* ... 356

PUBLIKACIJA

Juozapo Albino Herbačiausko laiškas Augustinui Janulaičiui dėl 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos pirmojo vertimo į lietuvių kalbą.

Robertas Jurgaitis ... 358

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Richard Butterwick. *1791 m. gegužės 3 d. konstitucija. Abiejų Tautų Respublikos testamentas*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 178 p. ISBN 978-609-8183-86-3.

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė ... 364

Kad Tėvynė gyvuotų. Lietuva ir Lenkija 1791 m. konstitucijos epochoje: tarptautinės parodos katalogas, 2021 m. spalio 19 d. – 2022 m. sausio 16 d., Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai [Vilnius] / *O dobro Ojczyzny. Litwa i Polska w epoce Konstytucji 3 maja / To Keep the Homeland Alive. Lithuania and Poland in the Epoch of the 1791 Constitution*, sudarytojos Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Gintarė Džiaugytė-Burbulienė (serija *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų parodų katalogai*, t. XXXII), Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2022. – 600 p. ISSN 2351-7115, ISBN 978-609-8061-75-8. *Tomas Vaitkus* ... 367

Asmenvardžių rodyklė ... 370

Vietovardžių rodyklė ... 384

UROCYSTOŚCI ZWIĄZANE Z UCHWALENIEM I PIERWSZĄ ROCZNICĄ KONSTYTUCJI 3 MAJA W SZKOŁACH WIELKIEGO KSIĘSTWA LITEWSKIEGO

KATARZYNA BUCZEK

Uniwersytet Warszawski

Adnotacja. Tekst ukazuje obchody z okazji uchwalenia Konstytucji 3 maja 1791 roku oraz rocznicy tego wydarzenia, organizowane przez szkoły Wielkiego Księstwa Litewskiego. Uroczystości te treścią i formą nie odbiegały od obchodów organizowanych w szkołach Korony Polskiej. Ważną rolę odgrywała Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego na czele z rektorem Marcinem Poczobutem, który z końcem czerwca 1791 roku rozesłał do siebie podległych placówek list okólny, zalecający zorganizowanie obchodów poświęconych uchwaleniu Konstytucji. Nakazał w nim, aby w uroczystościach wzięło udział szerokie grono zaproszonych gości, a w kazaniach i mowach omawiano treść dokumentu.

Najważniejszą formą obchodów były nabożeństwa religijne, msze wotywny z odśpiewaniem *Te Deum* oraz mowy wygłaszane przez profesorów i niekiedy uczniów. W kazaniach i oracjach głoszono pochwałę *Ustawy Rządowej*, jej twórców, a przede wszystkim króla Stanisława Augusta. W niektórych szkołach obchody uświetniały widowiska. Organizowano przede wszystkim parady i pokazy wojskowej musztry uczniów ubranych w mundury wojewódzkie lub – jak np. w Wilnie – kawalerii narodowej. Przygotowywano programy artystyczne, deklamacje i śpiewy. Okazałość tych wydarzeń zależna była nie tylko od możliwości organizacyjnych kadry profesorskiej danej szkoły, ale także od czasu przeznaczanego na przygotowanie. Duże trudności były w roku 1791, kiedy to list okólny wysłano z Wilna 28 czerwca, a cztery tygodnie później kończył się rok szkolny.

Uroczystości szkolne były ważną częścią powszechnego świętowania, szkoły bowiem zapraszały gości, jak również uczestniczyły w obchodach ogólnych. Zważywszy na zasięg oddziaływania, organizowane przez placówki szkolne uroczystości związane z uchwaleniem Konstytucji oraz rocznicowe miały oddziaływanie wychowawcze, kształtujące postawy obywatelskie i patriotyczne nie tylko uczniów, ale całego społeczeństwa.

Słowa kluczowe: Szkoła, Komisja Edukacji Narodowej, Konstytucja 3 maja, Wielkie Księstwo Litewskie, święto.

„Nie tylko strapionego pocieszyć, ale nawet umierającego ożywić by mogła”¹ – tak entuzjastycznie na wieść o uchwaleniu Konstytucji 3 maja zareagował Marcin Poczobut, rektor Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego. 8 maja szkoła

1 M. Poczobut do J. Śniadeckiego, 12 maja 1791, Biblioteka Jagiellońska, rkps 3119, cyt. za: Władysław Smoleński, *Ostatni rok Sejmu Wielkiego*, Kraków: G. Gebethner i Spółka, 1897, p. 10.

jak co roku obchodziła imieniny królewskie oraz święto św. Stanisława patrona Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, tym razem połączone z dziękczynieniem za uchwalenie *Ustawy Rządowej*. O godzinie 10. senat Szkoły, profesorowie, zaproszeni goście i mieszkańcy wzięli udział w mszy odprawionej przez biskupa Piotra Toczyłowskiego, z kazaniem wygłoszonym przez profesora teologii moralnej pijara Józefa Konstantego Bogusławskiego. Na zakończenie odśpiewano *Te Deum*, a „tym uroczystej i czulej śpiewane było, im szczęśliwość przybliżona nadspodziewanie narodu, z nowo zapadłej konstytucji na dniu 3 maja bardziej serca Polaków rozrzewniać się zdawała”². Następnie rektor podjął gości obiadem. Obchody jak na tak ważne wydarzenie były dość skromne. Pamiętać jednak należy o szybkości przepływu informacji oraz możliwościach przygotowania huczniejszej uroczystości w ciągu zaledwie pięciu dni.

Zdecydowanie okazałszy były obchody trwające od oktawy imienin Stanisława Augusta, przygotowywane przez różne grupy społeczne.

O godzinie 8. za daniem hasła przez wystrzelenie z armat, cechy i pospólstwo zebrały się na ratusz; tam po przeczytaniu prawa nowego, w przyzwoitym szyku, wszystkie cechów kompanie przy odgłosie muzyki i bębnow udały się do kościoła św. Jana, gdzie we środku w najgustowniejszej okazałości ubrany ołtarz, na którym chorągwie pryncypalne ratusza, klucze, miecz, prawo i w znacznej liczbie dawnych Xiążąt Lit[ewskich] i królów polskich nadane przywileje miastu złożone były. [...] Wieczorem iluminowano ratusz, na facjacie w figurze triangularnej widziany był malowany obraz, na którym Najjaśniejszy Pan z stanami sejmującymi ofiarował nowe prawa dla miast, z napisem ‘Stanisławowi Augustowi, Królowi Polskiemu i Stanom Rz-ptej z okazji nadanego prawa dnia 18 kwietnia.’ Iluminowany cały lampami oliwnymi, kilkunastu tysięcy wynoszącymi³.

16 maja „na placu marsowym między Zakretem i Hulanką”⁴ pułkownik Michał Kirkor odebrał przysięgę od komendantów wojsk stacjonujących w Wilnie. Z kolei 1 i lipca Szkoła Główna zorganizowała uroczystą sesję poświęconą Konstytucji⁵.

2 *Opis dzienny szkół wileńskich, Akademii i Uniwersytetu oraz Dziennik znaczniejszych wypadków w Wilnie od roku 1781, po rok 1824 nastających, z autentycznego dokumentu ogłosił Władysław Tekeleński, Wilno: Drukiem Józefa Blumowicza, 1876, p. 91.*

3 *Ibid.*, p. 91.

4 *Ibid.*, p. 92.

5 „Podczas wystąpień w głosach uczonych i wymownych, że powodzenie narodów zawisło od dobrego rządu, od nieskażonych obyczajów i przywiązania do religii; dowodzili potrzebę zaszczerpania prawd tych w umysłach młodzieży; okazali im gruntowność i dobroć nowej konstytucji, a przez nią uszczęśliwienie, którego ojcowie ich, żyjąc w nierządzie i ucisku, nie znali, który oni osiągnąwszy, tym większe dzięki oddawać winni Bogu, królowi i stanom Rzplitej jako pomysł-

Chociaż organizatorami uroczystości byli między innymi mieszczenie, władze miejskie, wojsko, to zawsze odbywały się one z udziałem przedstawicieli Szkoły Głównej. Nie dziwi zatem, że z inicjatywy jej rektora nakazano „rozciągnięcie tego obchodu do wszystkich szkół W. X. Lit.”⁶ i w tej sprawie skierowano 28 czerwca list do podległych szkół. Podkreślono w nim znaczenie wydarzenia dla państwa, ale przede wszystkim zwrócono uwagę na wymiar edukacyjny.

Dostrzegać wszelkich zdarzeń i okoliczności, które młodzi narodowej mogą służyć do energicznej instrukcji, a używać onych umiejętnie jako spr[aw]czych do cnoty, do miłości ojczyzny, do dzieł wspaniałych, jest to sztuką oświeconych nauczycielów. Jeśli bowiem powszechnym zdaniem uczonych wielką ma moc nad sercami ludzkimi historia nawet starodawna i zwietrzała, czegoż nowe zdarzenia i żywe przykłady dobrze wyświecone od umiejętnych profesorów nie dokażą na umysłach chciwych wiadomości i czułych sercach młodzi? [...]

Kto zna potrzebę edukacji krajowej, kto zna prawdziwy jej zamiar i koniec, znać też musi, że między wszystkimi naukami formującymi młodź narodową na obywatelów cnotliwych i oświeconych, dwie są najcelniejsze nauki: pierwsza o prawdziwej religii, druga o narodowej konstytucji. Tym dwom naukom żadne inne nauki prymu wziąć nie mogą, a wszystkie pomagać powinny. O pierwszą nie dbać, krótko powiem, jest niezbożność, a ta w oczach naszych obala i niszczy chrześcijańskie królestwa, drugiej zaniechać jest to zawodzić, żebym nie powiedział, jest to zdradzać ojczyzny nadzieję, a z synów jej nie formować gorliwych obywatelów i świątłych patriotów, lecz albo zagorzałych i zuchwałych fanatyków, albo ciemnych a gadatliwych bałamutów.

Szkoła Gł[ówn]a jako matka wszystkich nauk, mająca poruczony sobie rząd i dozór szkół narodowych, byłaby winna tej zdrady, gdyby o tę naukę tak istotnie jako i koniecznie potrzebną nie była gorliwą.

Zna ona powinność swoją, której dopełniając nieodwłocznie zaleca wszystkim rektorom, prorektorom i nauczycielom szkół narodowych, aby się najusilniej starali tę konstytucję uczniom swym wystawiać za najcelniejszy obiekt ich aplikacji. [...]

Niech książeczka konstytucji krajowej będzie odtąd elementarzem politycznym, z którego by młodź narodowa za pomocą profesorską mogła wcześniej poznawać alfabet rządowy i skład Rzeczypospolitej. Szkoła Gł[ówn]a, chcąc gorliwie do tego pomoc, przedsięwzięje dostatecznie opatrzyć wszystkie szkół litewskie w egzemplarze tej narodowej książeczki

ności tych sprawcom”, *Gazeta Narodowa i Obca*, 1791, nr 57, p. 228.

6 *Ibid.*, p. 228.

na początku roku przyszłego. Tym czasem wszystkim przełożonym i nauczycielom szkół narodowych usilnie zaleca, ażeby ta szczęśliwa rewolucja w rządzie krajowym, która w najpóźniejsze wieki będzie pamiętną i sławną z tak mądrej konstytucji, obchodzona była wszędzie w miesiącu lipcu w sposób najuroczystszy i najwspanialszy, mianowicie przez podziękowanie Panu Zastępów, w którego rękę są losy wszystkich narodów i mocarstw⁷.

Oddziaływanie wychowawcze, kształtowanie postawy obywatelskiej i patriotycznej mocno wpisane było w działalność Komisji Edukacji Narodowej. W *Uwagach o nowym instrukcji publicznej układzie* Grzegorz Piramowicz wskazał, że absolwent szkół to zarówno człowiek prywatny, „mający domowe związki, domowe potrzeby, domowe sprawy”, jak i człowiek publiczny wchodzący „w rząd najwyższy krajowy”⁸. Temu celowi podporządkowano program nauczania, jak również organizację życia szkolnego. Dość hucznie, z udziałem zaproszonych gości obchodzono uroczystości szkolne, takie jak rozpoczęcie i zakończenie roku szkolnego oraz wręczanie medali dla uczniów osiągających największe postępy⁹. Temu służyły również święta związane z osobą króla: imieniny¹⁰ i rocznice koronacji, a także wydarzenie historyczne, jakim była setna rocznica Victorii Wiedeńskiej. Komisja Edukacji Narodowej doceniała wychowawcze znaczenie wspólnych uroczystości, zwłaszcza świąt, podczas których wskazywano na państwowotwórcze wartości¹¹. Świętować zatem należało wspólnie – uczniowie, profesorowie, rodzice, zaproszeni goście, a niejednokrotnie również mieszkańcy danej miejscowości.

Szkoły wydziałowe i podwydziałowe Wielkiego Księstwa Litewskiego, tak jak szkoły w Koronie w 1791 roku spontanicznie włączyły treści związane z Konstytucją do uroczystości św. Stanisława. Było to zgodne z Deklaracją Stanów Zgromadzonych zawartą w samej Konstytucji.

Wyznaczenie nabożeństwa w jednym dniu po wszystkich w całym kraju kościołach, to jest dnia {ósmego miesiąca maja roku bieżącego}, na podziękowanie Bogu za zdarzoną chwilę pomyślną wydobycia

7 *List okólny nadesłany od Szkoły Głównej Wileńskiej W.X. Lit. do wszystkich szkół litewskich [...] Dan w Wilnie na radzie Szkoły Głównej dnia 28 czerwca 1791 roku*, cyt. za: Katarzyna Buczek, „Nadawać duszom kształt narodowy”. *Święta o państwowym charakterze w czasach Komisji Edukacji Narodowej*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2021, p. 165–167. List w znacznym fragmencie był opublikowany jako *Mowa* w Addytamencie do *Gazety Warszawskiej*, 1791, nr 56.

8 Grzegorz Piramowicz, *Uwagi o nowym instrukcji publicznej układzie przez Komisją Edukacji Narodowej uczynionym, ku objaśnieniu chcących o nim wiedzieć i sądzić*, b. m., b. d.

9 Szerzej: Kalina Bartnicka, *Wychowanie patriotyczne w szkołach Komisji Edukacji Narodowej*, Warszawa: Wyższa Szkoła Humanistyczna, Żak Wydawnictwo Edukacyjne, 1998, p. 158.

10 *Ibid.*, p. 186.

11 Szerzej: Katarzyna Buczek, *op. cit.*, p. 24–64.

Polski spod przemocy obcej i nieładu domowego, za przywrócenie rządu, który najskuteczniej wolność naszą prawdziwą i całość Polski zabezpieczyć może¹².

Natomiast uroczystości nakazane przez rektora Szkoły Głównej traktowano jako dodatkowe i nie we wszystkich litewskich szkołach należycie przeprowadzono. *List okólny* wysłano z Wilna 28 czerwca, a miesiąc później – 29 lipca – kończył się rok szkolny. Biorąc pod uwagę czas, w jakim list mógł dotrzeć – dla przykładu szkoła w Białej oddalona o blisko czterysta kilometrów od Wilna dostała go 12 lipca – na organizację pozostawało około dwóch tygodni. Nie można zatem za brak należytej oprawy uroczystości winić szkół, rektorów i kadry pedagogicznej. Przyczyną był brak czasu, wynikający ze zbyt późnego wysłania przez Poczebuta zaleceń co do przeprowadzenia obchodów. W zdecydowanie bardziej zorganizowany i wystawny sposób przebiegały obchody rocznicowe¹³.

Coroczne obchody rocznicy uchwalenia Konstytucji były świętem nakazanym przez państwowy dokument prawny – tą samą Konstytucję i miały się odbywać 8 maja w dniu św. Stanisława:

P[rzewielebnym] Biskupom zalecamy, naznaczając dzień {Ś[więteg] o Stanisława, biskupa męczennika, patrona Korony Polskiej} za uroczysty w roku, który my i potomkowie nasi obchodzić będziemy za dzień poświęcony najwyższej Opatrzności, po którym ojczyzna śmiało i bezpiecznie po tylu nieszczęściach odetchnąć może¹⁴.

W roku 1792 z inicjatywy sejmu zwrócono się do papieża z prośbą o przeniesienie święta biskupa męczennika z 8 na 3 maja. Prośbę tę poparł także nuncjusz stolicy apostolskiej Ferdynand Saluzzo. Pius VII wydał zgodę 2 kwietnia¹⁵. A zatem w uroczystościach 3 maja 1792 roku splotły się obcho-

12 *Konstytucja 3 maja 1791. Na podstawie tekstu ustawy Rządowej z archiwum Sejmu Czteroletniego*, red. Anna Grześkowiak-Krwawicz, Warszawa: Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 2018, p. 80.

13 Szerzej: Rudolf Ottman, Pierwsza rocznica ogłoszenia konstytucji trzeciego maja w roku 1792, in: *Przegląd Powszechny*, 1891, t. XXXI, p. 27–43; Edmund Starzeński, Pierwsza rocznica uchwalenia konstytucji 3. Maja 1792 roku, in: *Kołomyjska księga pamiątkowa ku uczczeniu setnej rocznicy ogłoszenia konstytucji polskiej z dnia trzeciego maja 1791 r.*, Kołomyja: Drukarnia Piller i Spółka, 1891; Franciszka Sawicka, Uroczystości dla uczczenia pierwszej rocznicy konstytucji 3 maja, in: *„Rok monarchii konstytucyjnej”. Piśmiennictwo polskie w latach 1791–1792 wobec konstytucji 3 maja*, red. Kostkiewiczowa Teresa, Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 1992.

14 *Konstytucja 3 maja*, p. 80–81.

15 Szerzej: Jadwiga Guttner, *Stosunek stolicy apostolskiej do konstytucji trzeciego maja i konfederacji targowickiej*, Warszawa: Jan Cott, 1938; Richard Butterwick, *Polska rewolucja a Kościół katolicki*, Kraków: Arcana, 2012; Edward Białogłowski, Kościół wobec Konstytucji 3 maja, in: *Ku reformie państwa i odrodzeniu moralnemu człowieka*, red. Zbikowski Piotr, Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1992.

dy rocznicy uchwalenia Konstytucji, imieniny Stanisława Augusta i święto patrona państwa.

Temat konstytucji w 1791 i 1792 roku w szkołach Wielkiego Księstwa Litewskiego, tak jak w całej Rzeczypospolitej, był przywoływany także w królewskie dni galowe¹⁶. Podobne były również formy obchodów, które składały się z trzech części. Pierwszą, najistotniejszą stanowiło nabożeństwo religijne. Komisja Edukacji Narodowej jako państwowa instytucja przywiązywała wagę do wychowania religijnego¹⁷, upatrując w nim jeden ze środków wychowania obywatelskiego¹⁸ i fundament edukacji. W wydanych w 1783 roku *Ustawach* zapisano „religia i prawdziwa pobożność będąc zasadą życia chrześcijańskiego, a poświęceniem wszystkich cnót, jest tym samym najistotniejszą częścią edukacji”¹⁹. Poprzez wielowiekowe zakorzenienie i dużą liczbę wyznawców katolicyzm w szkołach Komisji znalazł się na uprzywilejowanej pozycji, co było zgodne z polityką państwa. Chociaż w Konstytucji zapisano „sama Wiara Święta przykazuje nam kochać bliźnich naszych, przeto wszystkim ludziom jakiegokolwiek bądź wyznania pokój w wierze i opiekę rządową winniśmy. I dlatego wszelkich obrządków i religii wolność w krajach polskich podług ustaw krajowych warujemy”²⁰, to jednak uznano, że „religią narodową panującą jest i będzie Wiara Święta Rzymska Katolicka ze wszystkimi jej prawami. Przejście od wiary panującej do jakiegokolwiek wyznania jest zabronione pod karami apostazy”²¹.

Najważniejszym nabożeństwem dziękczynnym odprawianym w kościołach szkolnych była wotywa – uroczysta msza z kazaniem i odśpiewaniem *Te Deum*.

16 Poetycką wykładnię dni galowych wraz z objaśnieniem w 1782 r. przedstawił Minasowicz w wierszu *Do Najjaśniejszego Pana*:

„Zima życie, a wiosna w majowej postawie
Imię ci poświęcone dała Stanisławie.
Lato Ci nazaczyło dla zasług koronę,
Jesień królewskie jabłko dała przez Pomonę.
Dnia siedmnastego stycznia króla narodziny,
Ósmy dzień maja święci Jego imieniny,
Elekcyję dzień siódmy września opowiada.
Koronuje dwudziesty piąty listopada.”

Józef Minasowicz, *Zbiór mniejszy poezji polskich drobniejszych, albo suplement do Zbioru większego rytmów jego ojczystych*, Warszawa: Nakładem i Drukiem Michała Grölla, 1782, p.126–127.

17 Szerzej: Katarzyna Buczek, *op. cit.*, p. 65–68.

18 Kalina Bartnicka, *op. cit.*, p. 183–185.

19 *Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane – Tautinės Edukacijos Komisijos nuostatai, skirti akademiniam luomui ir mokykloms Respublikos kraštuose – The statutes of the Commission of National Education as prescribed for the academic estate and for the schools in the lands of the Commonwealth: roku 1783*, red. Kalina Bartnicka, Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej, 2015, p. 110.

20 *Konstytucja 3 maja*, p. 62.

21 *Ibid.*, p. 62.

W kazaniach tematyka sakralna łączyła się ze sprawami politycznymi. Stanisław August przedstawiany był jako dziedzic cnót świętego Stanisława, przypisywano mu niemal zbawcze działania: „Sprawiedliwość przeważała na stronę naszego króla jego poprzedników pochwały, ponieważ najsluszniejszym tej świętej cnoty wymiarem, ojczyźnie zbawienie, a sobie zrobił najchwalebniejszy jej zbawiciela tytuł”²². Powszechnie nazywano króla „ojcem ojczyzny”. Okolicznościowe kazania głosili kaznodzieje szkolni, jak również profesorowie. W szkole podwydziałowej w Bobrujsku, zarówno z okazji uchwalenia Konstytucji, jak i jej rocznicy mszę odprawił i kazanie wygłosił nauczyciel wymowy i prorektor Aleksander Sipayłło²³. Natomiast w Wilnie podczas mszy połowej odprawionej z okazji zaprzysiężenia przez wojsko Konstytucji, w dniu 24 maja 1791 roku kazanie wygłosił wybitny mówca, profesor literatury, znawca retoryki, autor wydanego w 1786 roku traktatu *O wymowie i poezji* Filip Nereusz Golański²⁴.

Nabożeństwom, przygotowywanym nie tylko przez szkoły, towarzyszyła szczególna oprawa plastyczna, swego rodzaju scenografia. W pobliżu ołtarza stawiano tron-fotel na podwyższeniu pod baldachimem i umieszczano tam portret Stanisława Augusta. Niekiedy tron przyozdabiano dodatkowo „geniuszami i napisami”²⁵. Niejednokrotnie sami uczniowie stanowili element owej oprawy. Ubrani w mundury wojskowe²⁶ lub wojewódzkie²⁷ asystowali podczas nabożeństwa pod bronią, a nawet „z dobytymi pałaszami”²⁸.

W *Liście okólnym* wysłanym do szkół zapisano, że „obchód uroczysty szczęśliwej rewolucji nie może się obejść bez mowy do zaproszonych gości”²⁹, tym samym oracje stały się równie istotną jak nabożeństwa częścią obchodów. Zarówno w 1791 roku, jak i w pierwszą rocznicę w przemówieniach wyjaśniano przede wszystkim „zbawienny” wpływ Konstytucji na losy Rzeczypospolitej i jej mieszkańców, ukazywano ją jako dzieło rozumu, a Stanisława Augusta nazywano „najlepszym z władców”, równocześnie chwalać ustrój republikański. Król stawał się znakiem Rzeczypospolitej, uosabiał ją, a zarazem pełniąc władzę był opiekunem i „ojcem ojczyzny”³⁰. W Białej nauczyciel wymowy i języka francuskiego Józef

22 Onufry Zaremba, *Kazanie na niedzielę 22 po zielonych świątkach z okoliczności uroczystego przez obywatelów województwa braclawskiego i mieszczan Winnickich konstytucji sejmy dnia 3 maja 1791 roku zaprzysiężenia miane*, Lwów: drukiem Pillerowskim, [1791].

23 *Gazeta Narodowa i Obca*, 1792, nr 4, p. 20; nr 43, p. 246.

24 *Opis dzienny szkół wileńskich*, p. 92. Być może nie chodziło tu o kazanie, a o *Mowę przed wykonaniem przysięgi od korpusu wojska roku 1791*, Wilno. Druk odnotowany w: Karol Estreicher, *Bibliografia polska*, t. IX, *Stulecie XVIII*, Kraków: Akademia Umiejętności, 1888, p. 623.

25 *Gazeta Narodowa*, 1791, nr 97, p. 390.

26 We Włodzimierzu „młódź szkolna w mundury żołnierskie przybrana i we dwa rzędy ustanowiona”, *Gazeta Narodowa i Obca*, 1792, nr 42, p. 250.

27 *Gazeta Narodowa i Obca*, 1791, nr 97, p. 390; 1792, nr 44, p. 264.

28 *Ibid.*, nr 97, p. 390.

29 *List okólny nadesłany od Szkoły Głównej*, p. 167.

30 Anna Grześkowiak-Krwawicz, *Dyskurs polityczny Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2018, p. 31–76.

Konopka „w pierwszej części mowy mówił o wdzięczności Narodu Polskiego ku swemu monarchowi [!], w drugiej troskliwość Najjaśniejszego Pana o dobro narodu dowodził”³¹.

1 lipca na uroczystym posiedzeniu Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego erudycyjną mowę, podzieloną na kilka części, wygłosił zaangażowany w prace sejmowe Hieronim Stroynowski³². Na początku wyjaśnił, czym jest dobre prawo, następnie gruntowniej omówił artykuły konstytucji i przedstawił wkład osób zaangażowanych w prace nad ustawą. Odwoływał się przy tym do Plutarcha, Cycerona, Monteskiusza i Rousseau. Przywołał, we własnym tłumaczeniu, słowa George’a Washingtona z orędzia wygłoszonego 8 stycznia 1790 roku:

naród oświecony zna prawdziwe swe prawa, umie je cenić i bronić. Widzi jasną różnicę między gwałtem i przywłaszczeniem a potrzebną mocą władzy legalnej, widzi przyrodzone granice, które dzielą ducha wolności od ducha swawoli i bezprawia. Naród świątliwy i cnotliwy w zdarzeniach przywłaszczenia i gwałtu umie łączyć prędką i mężną czujność z pomiarkowaniem i niewzruszonym uszanowaniem, które należy się prawu³³.

Edukacja, jej znaczenie dla człowieka i państwa była ważnym tematem wystąpień. Kształcenie ujmowano w kategorii obowiązku młodzieży względem ojczyzny. Podkreślano zasługi Komisji Edukacji Narodowej w zorganizowaniu nauczania, tak by było ono przydatne przy spełnianiu obywatelskich obowiązków i w życiu codziennym. Nauczycielom uświadamiano ich ogromną rolę w tym procesie, wskazując, że dla uczniów są wzorem wiedzy i mądrości, jednak przede wszystkim postaw społecznych i obywatelskich. „Niech się uczy od nas szanować, kochać i wielbić, a potem wszelką siłą, majątkiem, krwią i życiem bronić tego rządu, bez którego wolności, szczęścia i ojczyzny mieć nie może!”³⁴

Nakazywano nauczycielom rzetelne, a zarazem zrozumiałe wykładanie zawartych w *Ustawie Rządowej* praw. W mowie wygłoszonej 17 stycznia 1792 roku, w anniwersarz urodzin królewskich, a zatytułowanej *O ustawie rządu trzeciego*

31 Księga opisów dziennych osobliwych dziejów i przypadków miejscowych w szkołach podwydziałowych białskich, Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej – APŁ), Archiwum Rodziny Bartoszewiczów, sygn. 39/592/0/2.2/750, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/6538101> [dostęp: 20 01 2022].

32 Mariusz Ausz, Kazimierz Puchowski, Stroynowski Hieronim (1752–1815), in: *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik biograficzny*, red. Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, Warszawa: Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN, 2018, p. 605–606.

33 *Mowa Hieronima Stroynowskiego kanonika kijowskiego o konstytucji rządu ustanowionej dnia trzeciego i piątego maja r. 1791. Czytana na posiedzeniu publicznym Szkoły Głównej W. X. Lit. dnia pierwszego lipca r. 1791*, op. Ewa M. Ziółek, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2009, p. 80–81.

34 *Ibid.*, p. 85.

maja Józef Konstantyn Bogusławski, profesor historii kościelnej w Szkole Głównej, wskazał konkretne zadania stojące przed nauczycielami:

Nauczyciele moralności i prawa, wpajajcie w uczniach waszych miłość ustanowionej konstytucji rządu, to jest miłość powszechnego dobra. Odkrywajcie im zasady prawdziwej moralności i polityki, okazujcie im doskonałość tej konstytucji, szczęśliwość z jej zachowania wynikającą, opiszcie im historią każdego prawa i przyczyny, które do postanowienia tego prawa przywiodły; wyszczególniajcie im te prawa, którym są winni zabezpieczenie życia, majątku i wolności każdego obywatela, egzystencję i znaczenie narodu. Przekonywajcie ich na koniec o dobroci tej to konstytucji³⁵.

Tego typu wystąpienia odbywały się najczęściej w kościołach, gdzie gromadziła się społeczność szkolna – profesorowie i uczniowie – oraz zaproszeni goście. Mowy Bogusławskiego słuchali profesorowie Szkoły Głównej i wileńskiej szkoły podwydziałowej oraz ucząca się w nich młodzież.

Niekiedy znalezienie dobrego mówcy nastęrczało sporo problemów. Tak działo się zwłaszcza w roku 1791, gdy czasu na przygotowanie uroczystości było bardzo mało. Józef Korsak, prorektor szkoły w Mozyrz, żalił się rektorowi Szkoły Głównej Poczobutowi, że „ażeby uroczystość szkolna odprawiła się najuroczyściej dla uwielbienia rewolucji szczęśliwej w rządzie narodowym, będę się starał wedle mojej możności. A że Jmć ks. Szeinkin nieco słaby, a żaden inny profesor mowy mieć nie chciał, bo też rzetelnie mówiąc nie mógłby, przyjąłem ten obowiązek na siebie”³⁶.

Z kolei w Pińsku w roku 1791 wygłoszona została „wyborna mowa do terazniejszych okoliczności ojczyzny, mądrością N[ajjaśniejszego] Pana od bliskiego upadku dźwigniętej stosowna”³⁷, przygotowana przez ucznia trzeciej klasy Jana Pleskiego, późniejszego uczestnika wojny 1812 roku. Zapewne w jej napisaniu pomagał Pleskiemu nauczyciel wymowy Michał Borkowski. Jednak mowa to żywe słowo, dźwięczące w przestrzeni. Jej przygotowanie wymagało umiejętności retorycznych zarówno pod względem językowym, jak i deklamacyjnym oraz ge-

35 Mowa o ustawie trzeciego maja miana na zgromadzeniu publicznym w szkole Głównej W. X. Litt. w dzień rocznicy urodzin Najjaśniejszego pana 17 stycznia r. 1792 przez X Józefa Konstantyna Bogusławskiego, Biblioteka Ksiąg Czarotorskich, 3029 II.

36 J. Korsak do M. Poczobuta, Mozyrz, 6 lipca 1791, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščiu skyrius (dalej – VUB RS), Depozyt Czarotorskich, F2 DC 115, k. 49v–50.

37 Franciszek Makulski, *Opisanie iluminacji w dniu 8 maja 1791 roku na anniuersarz imienin Najjaśniejszego Pana nie tylko miasta Warszawy, ale i innych miast tak Korony jako i Litwy, z okoliczności nadanej im wolności i zapadłej zbawiennej dla narodu Konstytucji w dniu trzecim maja tegoż roku*, Warszawa, [1791], p. 74.

stykulacyjnym. Wystąpienie przed licznie zgromadzonymi gośćmi było dla ucznia dużym wyzwaniem, dla szkoły natomiast powodem do chluby. Mowa przyjęta „z powszechną wszystkich przytomnych gości pochwałą”, była wyraźnym dowodem, że uczniowie odbierają nie tylko edukację obywatelską, ale też potrafią dobrze zaprezentować się publicznie.

Trzeci element obchodów miał charakter zdecydowanie bardziej rozrywkowy, były to bowiem pokazy musztry, deklamacje, iluminacje, a zatem różne rodzaje widowisk. Już sama młodzież odświętnie ubrana stanowiła element widowiska. Bywało, że w jednej uroczystości brali udział uczniowie ubrani w różne mundury. 26 lipca 1791 roku w Białej

uczniowie postroili się w mundury, to szkolne, to wojewódzkie, podlaskie, brzeskie, kto jak potrafił. Podlasianie ubrali się w kontusze szafirowe i białe żupany; obszłagi amarantowe wyglądały zza kontuszów, które dwunastą zdobiło się guzikami. Mundur brześcianów był prawie podlaskiemu podobny; kontusz szafirowy, wyłogi amarantowe, żupan i pas białe. Jedni poprzypasywali do boków pałasze, kto pałaszów nie dostał, wziął broń inszą³⁸.

W Krożach „studenci po żołniersku przebrani obchodowi temu przydawali świetności”³⁹. W Wilnie natomiast „szkoły podwydziałowej uczniowie w mundury kawalerii narodowej przybrani z musztrą i muzyką okazywali ochotę i do sztuki wojennej sposobność”⁴⁰. Takie „przybieranie” uczniów w mundury i pokazy musztry miały wymiar patriotyczny i propagandowy. Mundur wojskowy – znak najwyższego poświęcenia, ale też hierarchii⁴¹ – wskazywał na ukształtowane w szkołach cechy uczniów, takie jak miłość ojczyzny, chęć pracy i poświęcenia się dla niej, nawet z poświęceniem życia, jak też świadomość i akceptacja miejsca w strukturze społecznej, świadomość hierarchii społecznej i podporządkowanie się zwierzchności. Musztra natomiast ukazywała sprawność i gotowość do walki. Tego typu widowiska militarne w wykonaniu uczniów cieszyły się ogromną popularnością od niemalże początku lat osiemdziesiątych XVIII wieku, a zapis o ćwiczeniu musztry znalazł się w *Ustawach*. Komisja w ćwiczeniach wojskowych dostrzegła istotny wymiar wychowawczy.

38 Julian Bartoszewicz, *Zamek biały. Dzieje miasteczka, obraz życia magnatów, akademia białska*, Lwów: Nakładem Maurycego Orgelbranda, 1881, p. 217.

39 Franciszek Makulski, *op. cit.*, p. 71.

40 *Korespondent Warszawski*, 1792, nr 6, p. 43.

41 Szerzej: Philip Mansel, *Monarchy, Uniform and the Rise of the Frac 1760–1830*, in: *The Past and Present Society*, p. 103–132, <https://academic.oup.com/past/article-abstract/96/1/103/1535565?redirectedFrom=fulltext> [dostęp: 20 01 2022].

Za godne szlacheckiej młodzi poczytać się powinny ćwiczenia takowe, które obrotów żołnierskich, w ciąganu, szykowaniu, dobywaniu, i bronieniu jakiego miejsca naśladową; nic bardziej do wpojenia męstwa, mocy duszy, szlachetnej wielkomyślności i ducha starodawnego rycerstwa nie pomoże, jako takowa młodzi zaprawa⁴².

Oprócz widowisk o charakterze militarnym w szkołach Wielkiego Księstwa Litewskiego, jak i w całej Rzeczypospolitej organizowano też widowiska artystyczne. W Białej świętowano „przy dawaniu ognia z moździerzy i śpiewaniu serenady przez uczniów, do tego aktu w słowach i kompozycji przepięknie ułożonej, z wykrzykiem po każdej strofie: wiwat król ojciec ojczyzny, wiwat naród, wiwat konstytucja”⁴³. Z kolei w Mereczu wykonano *Kant na uwielbienie reformy praw czyli Konstytucji dnia 3 maja zapadłej roku 1791 na znak winnej wdzięczności królowi nam szczęśliwie panującemu Stanisławowi Augustowi Poniatowskiemu i stanom sejmującym od magistratury mereckiej ofiarowany, a przez akademików pod dozorem J. XX. dominikanów prow[in]cji lit[ewskiej] śpiewany*⁴⁴.

Elementy religijne i widowiskowe przeplatały się nawzajem, a uroczystości niejednokrotnie przygotowywane przez szkołę integrowały całą społeczność lokalną. Dla szkoły były też możliwością zaprezentowania się i budowania wizerunku. Świetnie rozumiał to prorektor szkoły pińskiej Jakub Jaksa, organizując wspaniałą uroczystość oraz troszcząc się o nadanie jej rozgłosu. Zorganizowany 28 czerwca 1791 roku obchód był okazały, rozpoczął się od nabożeństwa, podczas którego kazanie zostało wygłoszone przez nauczyciela klasy pierwszej Stefana Michałowskiego „godnego, ale nie mającego szczęścia profesora dla komunikowania publico”⁴⁵. Mimo niefortunnego kaznodziei uroczystość przebiegła „z wysoką całego publikum satysfakcją i ukontentowaniem, obecni tu najdystyngowani goście, na czele posłów, po Litwie i Koronie roznieść mi to asekurowali. Warszawa zaś i najbliżej, i najpewniej o tym wiedzieć będzie, bo od boku królewskiego tu przybyli i tej uroczystości przytomni zapewnili mnie, że o tym akcie cum gloria et honore mówić królowi będą”⁴⁶. Rozpowszechnianie informacji o przebiegu uroczystości udało się doskonale, wzmianki pojawiły się w prasie, a obszerny

42 *Ustawy Komisji Edukacji*, p. 157.

43 M. K. Dziedzicki do M. Poczobuta, b. d. [po 4 sierpnia 1791 r.], VUB RS, Depozyt Czartoryskich, F2 DC 104.

44 Zob.: „Kant na uwielbienie reformy praw czyli Konstytucji dnia 3. Maja zapadłej roku 1791 na znak winnej wdzięczności królowi nam szczęśliwie panującemu Stanisławowi Augustowi Poniatowskiemu i stanom sejmującym od magistratury mereckiej ofiarowany, a przez akademików pod dozorem J. XX. dominikanów Prowin[cji] Lit[ewskiej] śpiewany w Mereczu”, Buczek Katarzyna, „*Nadawać duszom kształt narodowy*”, p. 188–190.

45 J. Jaksa do M. Poczobuta, 30 czerwca 1791, VUB RS, Depozyt Czartoryskich, F-2 DC 119, k.123; A. Królikowska, Michałowski Stefan, in: *Komisja Edukacji Narodowej*, p. 412.

46 J. Jaksa do M. Poczobuta, 30 czerwca 1791, VUB RS, Depozyt Czartoryskich, F-2 DC 119, k.123.

ponad dwustronicowy opis znalazł się w *Opisaniu iluminacji w dniu 8 maja 1791 roku na anniwersarz imienin Najjaśniejszego Pana nie tylko miasta Warszawy, ale i innych miast tak Korony jako i Litwy, z okoliczności nadanej im wolności i zapadłej zbawiennej dla narodu Konstytucji w dniu trzecim maja tegoż roku* Franciszka Makulskiego.

Uroczystości szkolne w Pińsku rozpoczęły się o trzeciej po południu. „Młódź szkolna w mundurzy żołnierskie przybrana, a dla ożywienia w niej ducha męstwa i odwagi z rozkazu prześwietnej Komisji Edukacyjnej Nar[odowej] do musztry i obrotów wojskowych wprawująca się, stanęła w szyku pod bronią na szkolnym dziedzińcu”⁴⁷. Następnie wyruszyła procesja, w której niesiono portret Stanisława Augusta „przy sztandarze wydziałem umundurowanej pod bronią młodzieży i z kapelą dętych instrumentów, marsz grającą”. Przed portretem niesiona była korona, a dwóch uczniów niosło „taczę srebrną z rozmaitymi na niej kwiatami, rzucając one po drodze, kędy niesiony był portret”⁴⁸. Za portretem szło parami 24 uczniów z bukietami kwiatów. Gdy zbliżono się do kościoła, czterdziestu uczniów dało trzy salwy „z ręcznej broni z regularnością i zręcznością do zadziwienia przytomnych”⁴⁹. Po wejściu procesji w mury kościoła salwy powtórzono. W świątyni postawiono portret na tronie, „przy tronie zaś młódź uzbrojona z dobytymi pałaszami stanęła na warcie”⁵⁰, a wspomniany już uczeń Jan Pleski wygłosił mowę.

Uroczystości organizowane przez szkołę pińską, tak jak i przez inne szkoły w Rzeczypospolitej, nie były tylko wydarzeniami wewnętrznymi. Obchody miały charakter publiczny. Do szkoły zapraszano gości, ale też wychodzono poza jej mury. Odświętnie ubrana młodzież w szyku procesyjnym, przy dźwiękach salw idąca do kościoła przyciągała widzów. I chociaż w Pińsku droga pochodu liczyła niespełna sto metrów (wiodła od kolegium przez rynek wzdłuż bocznej ściany kościoła), gromadziła wszystkich mieszkańców miasta. Podobną atrakcją dla mieszkańców były odbywające się na dziedzińcach szkolnych i miejskich placach pokazy musztry. W ten sposób przekaz wychowawczy docierał nie tylko do uczniów, ale i do całego społeczeństwa. Zasięg oddziaływania był bardzo duży, o czym świadczy list rektora szkoły w Białej: „wszystko z łaski Najwyższego nam się dobrze udało w przytomności licznego duchowieństwa, obywatelów w [ojewó] dztwa podlaskiego i brzeskiego, i ludu do tysięcy dwóch zgromadzonego”⁵¹. Jeśli w niewielkiej miejscowości, jaką była Biała Radziwiłłowska, zgromadziło się aż dwa tysiące osób, nie licząc zaproszonych gości, to jak duże oddziaływanie miały uroczystości organizowane w Grodnie czy Wilnie? Warto zwrócić też uwagę, że

47 Franciszek Makulski, *op. cit.*, p. 74.

48 *Ibid.*, p. 73–75.

49 *Ibid.*, p. 75.

50 *Ibid.*, p. 74.

51 M. K. Dziedzicki do M. Poczobuta, b. d. [po 4 sierpnia 1791 r.], VUB RS, Depozyt Czartoryskich, F2 DC 104.

przekaz tych samych treści docierał do tysięcy obywateli prawie jednocześnie. W roku 1791 uroczystości odbywały się przez kilka tygodni, jednak rok później już w ciągu jednego dnia. Szkoła była zatem nośnikiem propaństwowych i obywatelskich treści w odniesieniu do społeczeństwa⁵².

Świętowały szkoły, zapraszając do siebie gości i wychodząc w przestrzeń miejską, ale brały też udział w obchodach organizowanych przez miasta. Zapewne nauczycielom trudno było utrzymać młodzież w murach szkolnych, gdy przez miasto przechodziły w szyku regimenty, procesje, a wszystko to przy dźwiękach muzyki, huku wystrzałów i ogólnym gwarze. Wieczorem przyciągała „iluminacja z stosownymi do okoliczności napisami. Nad bramą iluminowane były cyfra i portret królewski, obok niego wschodzące słońce, ciemności nocne rozproszone”⁵³. Jeśli w mieście odbywały się huczne zabawy na ulicach, trwające całą noc, uczniowie zapewne wymykali się ze swych stancji i w nich uczestniczyli. Niezwykłą oprawę miały uroczystości w Grodnie:

Wielki rynek miasta tego galeria z arkad w festonach w większej części zajmowała, do której wniście z jednej strony cyfrą Naj[jaśniejszej] Infantki Polskiej, z drugiej inskrypcją – Dzień 3. Maja – było ozdobione. Wspaniała ta galeria z obu stron w półkregu z kolosem do 40 łokci wysokim łącząc się, prowadziła do balkonu nad piedestałem wyniesionego, gdzie kilkadziesiąt muzyków na dętych instrumentach na przemian ludowi zgromadzonemu dawali wesołość. Nad tym Geniusz Narodu laurem uwieńczony na ołtarz sypał kadzidło, drugą ręką wskazując na napis:

Kadzidło z światłem zgoreje,
Ten ród zgaśnie, przyjdzie inny.
Wdzięczność wiekami nie stleje,
Wzniecał ją król dobroczynny.

Okazałość tego kolosu ze trzech stron cyframi Naj[jaśniejszego] Pana, u wierzchu koroną i tysiącami lamp ozdobionego powiększał portret tego monarchy na transparencie we środku nad inskrypcją będący. [...] Gdy się tym wszyscy bawili widokiem, przygotowaną została uczta⁵⁴.

Przy tak wspaniałych obchodach zapewne ani rektor Józef Muczyński, „człowiek znacznego rozsądku, pełen gorliwości o dobro edukacji”⁵⁵, ani Tadeusz Jure-

52 Katarzyna Buczek, *op. cit.*, passim.

53 *Gazeta Narodowa i Obca*, 1791, nr 57, p. 228 (obchody w Pińsku).

54 *Addytament do „Gazet Wileńskich”*, 21 czerwca 1791.

55 Raport z wizyty generalnej szkół W. Ks. Lit., wydziałów litewskiego i żmudzkiego, odbytej przez Grzegorza Piramowicza w 1782 r., in: *Raporty generalnych wizytatorów szkół komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim 1782–1792*, red. Kalina Bartnicka, Irena Szybiak, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974, p. 47.

wicz przez lata pełniący funkcje prefekta i „w swoim urzędzie wielce pilny”⁵⁶ nie byłiby w stanie zatrzymać młodzieży na stacjach. A zapewne też nie czynili tego.

To bycie razem podczas świąt, słuchanie kazań i mów, oglądanie parad, iluminacji i fajerwerków, a także uctowanie, dawało poczucie wspólnoty. Przedstawiciele różnych stanów świętowali razem w jednej przestrzeni rynku, kościoła czy szkoły to samo wydarzenie, istotne dla państwa. Tworzyło się zatem poczucie jedności i przynależności do państwa. W mowie sejmowej wygłoszonej 28 czerwca 1791 roku Hugo Kołłątaj wypowiedział znamienne słowa: „uroczyścioci narodowe, ćwiczenia publiczne, igrzyska, zabawy [...] wszystko to są wielkie prawidła, podług których ma się utworzyć charakter Polaka”⁵⁷.

Polaka nie w rozumieniu etnicznym, lecz państwowym⁵⁸. Pomocny w tym był język. W opublikowanym w 1790 roku *Prawie politycznym*, w rozdziale III, poświęconym prawom kardynalnym, w artykule IV paragraf 7. Kołłątaj zapisał „ponieważ jeden język widocznym jest dowodem jedności narodu, przeto język polski będzie powszechny dla wszystkich prowincji, z których się państwa Rzeczypospolitej składają. Odtąd więc nie wolno będzie innego języka prócz polskiego używać w stanowieniu praw i wykonywaniu onych. [...] W szkołach nawet wszystkie nauki dawane byś powinny w tym języku, wyjąwszy nauki duchowne, które potrzebują języka z swym obrządkiem zgodnego”⁵⁹. Komisja Edukacji Narodowej wprowadzając do szkół jako wykładowy język polski, wprowadziła w praktykę formowanie „charakteru Polaka”⁶⁰. Język polski był językiem uroczyścioci szkolnych związanych z Konstytucją, w nim wygłaszano mowy, pisano utwory literackie i kazania, jedynie w liturgii używano łaciny i cerkiewnosłowiańskiego. W tym czasie nastąpił swoisty wybuch przywiązania do języka polskiego. „Obywatele miasta Skwiry, przyzwyczajeni do zagranicznego języka, jako mieszkający o 5 mil [ok. 35 km.] od granicy moskiewskiej, wszyscy teraz zaczęli mówić polskim językiem; proszą nawet swego parocha, aby odtąd językiem polskim miewał w cerkwi nauki”⁶¹.

Organizowane w Wielkim Księstwie Litewskim, jak też w całym państwie, uroczyścioci związane z uchwaleniem Konstytucji i pierwszą rocznicą miały podniosły charakter. Towarzyszyła im radość, jednak tematy podejmowane

56 Raport wizyty szkół wydziałowych grodzieńskich... wizytatora generalnego w roku 1788, in: *Ibid.*, p. 285.

57 Hugo Kołłątaj, Mowa czwarta dnia 28 czerwca 1791 roku, in: *Mowy Xiędza Hugona Kołłątaja podkanclerzego koronnego na sejmie tenażniejszym roku 1791*, Warszawa, b. d., p. 46–58.

58 Poglądy Kołłątaja na funkcję świąt i uroczyścioci są zbieżne z poglądami Rousseau. Jan Jakub Rousseau, Uwagi o rządzie polskim, in: Jan Jakub Rousseau, *Umowa społeczna oraz Uwagi o rządzie polskim*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1966, p. 193–201.

59 Hugo Kołłątaj, *Prawo polityczne narodu polskiego. Projekt*, Warszawa: Nakładem i Drukiem Michała Grölla, 1790, p. 51.

60 Szerzej: Kalina Bartnicka, *op. cit.*, p. 132–136.

61 *Gazeta Narodowa i Obca*, 1791, nr 70, p. 279.

w mowach i kazaniach, a takže elementy widowiskowe – pochody, musztry – nacechowane byly dostojnošcia i powaga. Równiež utwory o lżejszym charakterze, jak np. wiersze i kantaty, miały w sobie dužą dozę powagi:

Narodzie Polski, dopókiz w niewoli,
 Wydawać będziesz jęki nader smutne
 Użyj rozkoszy, ciesz się z pięknej doli,
 Rychło przemocy zrzuc pęta okrutne.
 Wolność Ci darzy ów Dzień Maja trzeci:
 Wiwat KRÓL, wiwat ojczyzna i dzieci. [...]
 STANISŁAW AUGUST Wielki z swoich dziejów,
 Wszystkim radości dzieli sposób nowy,
 Jednym powiększa dawnych przywilejów,
 Drugim niewoli rozrabia okowy;
 Tego jest celem ów Dzień Maja trzeci:
 Wiwat KRÓL, wiwat ojczyzna i dzieci.
 Czynny mieszczanin pomnaża swe plony,
 Prawej wolności kosztując słodyczy,
 Stanie na placu, by ojczyzna w szpony
 Popadłszy obce, nie czuła goryczy;
 Wystawiać będzie ów Dzień Maja trzeci:
 Wiwat KRÓL, wiwat ojczyzna i dzieci. [...]
 Młódź na usługach Minerwy będąca,
 Nuci swe pienia przyjemne KRÓLOWI,
 Wiele słodyczy w umyśle czująca,
 Z nowych praw teraz co naród stanowi,
 Wdzięczność oddaje za Dzień Maja trzeci:
 Wiwat KRÓL, wiwat ojczyzna i dzieci⁶²

Niepohamowana i niekontrolowana wesołość i śmiech pojawiały się jedynie w ludycznych elementach obchodów, takich jak pokazy iluminacji i fajerwerków, a przede wszystkim uczty organizowane na placach miejskich, np. w Grodnie. „Woły, cielęta, barany, chleby, sery stoły dostatnio napełniały – Fontanna pod kolosem dostarczała wina – wódka, piwo, miody hojnie szafowane”⁶³. W takich warunkach trudno byłoby zachować powagę i dostojność.

62. *Kant na uwielbienie reformy praw czyli Konstytucji dnia 3. Maja zapadłej roku 1791 na znak winnej wdzięczności królowi nam szczęśliwie panującemu Stanisławowi Augustowi Poniatowskiemu i stanom sejmującym od magistratury mereckiej ofiarowany, a przez akademików pod dozorem J. XX. dominikanów Prowin[cji] Lit[ewskiej] śpiewany w Mereczu*, cyt. za: Katarzyna Buczek, *op. cit.*, p. 188–190.

63. *Addytament do „Gazet Wileńskich”*, 21 czerwca 1791.

Uroczystości rocznicowe przebiegały równie wystawnie, chociaż unosiło się już nad nimi widmo nadchodzących wydarzeń, co daje się zauważyć w informacjach prasowych. „Korespondent Warszawski” z dnia 15 maja 1792 roku informował, iż w Wilnie podczas uroczystości „wśród okrzyków nadeszły udzielne kompanie; jedna osobliwsze miała pozawieszane wstęgi na piersiach z napisem: Albo szyja, albo konstytucja!”⁶⁴. Hasło to miało szczególnie wyjątkowy wydźwięk w kontekście informacji zamieszczonej na tej samej stronie: „Z Berdyczowa. D. 6 maja zbliżyło się było wojsko rosyjskie ku granicom polskim”⁶⁵.

Źródła drukowane i literatura

Addytament do „Gazet Wileńskich”, 21 czerwca 1791.

Gazeta Narodowa i Obca, 1791, nr 57, 70; 1792, nr 4, 43.

Gazety Warszawskie, 1791, nr 56, 97; 1792, nr 42, 44.

Kant na uwielbienie reformy praw czyli Konstytucji dnia 3. Maja zapadłej roku 1791 na znak winnej wdzięczności królowi nam szczęśliwie panującemu Stanisławowi Augustowi Poniatowskiemu i stanom sejmującym od magistratury mereckiej ofiarowany, a przez akademików pod dozorem J. XX. dominikanów Prowin[cji] Lit[ewskiej] śpiewany w Mereczu, in: Buczek Katarzyna, „*Nadawać duszom kształt narodowy*”. *Święta o państwowym charakterze w czasach Komisji Edukacji Narodowej*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2021.

Koźłataj Hugo, *Prawo polityczne narodu polskiego. Projekt*, Warszawa: Nakładem i Drukiem Michała Grölla, 1790.

Konstytucja 3 maja 1791. Na podstawie tekstu ustawy Rządowej z archiwum Sejmu Czteroletniego, red. Anna Grześkowiak-Krwawicz, Warszawa: Muzeum Łazienki Królewskiej w Warszawie, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, 2018.

Korespondent Warszawski, 1792, nr 6.

Makulski Franciszek, *Opisanie iluminacji w dniu 8 maja 1791 roku na anniwersarz imienin Najjaśniejszego Pana nie tylko miasta Warszawy, ale i innych miast tak Korony jako i Litwy, z okoliczności nadanej im wolności i zapadłej zbawiennej dla narodu Konstytucji w dniu trzecim maja tegoż roku*, Warszawa, [1791].

Minasowicz Józef, *Zbiór mniejszy poezji polskich drobniejszych, albo suplement do Zbioru większego rytmów jego ojczystych*, Warszawa: Nakładem i Drukiem Michała Grölla, 1782.

Mowa Hieronima Stroynowskiego kanonika kijowskiego o konstytucji rządu ustanowionej dnia trzeciego i piątego maja r. 1791. Czytana na posiedzeniu publicznym Szkoły Głównej W. X. Lit. dnia pierwszego lipca r. 1791, op. Ewa M. Ziółek, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2009.

Mowy Xiędza Hugona Koźłataja podkanderzego koronnego na sejmie teraźniejszym roku 1791, Warszawa, b. d. *Opis dzienny szkół wileńskich, Akademii i Uniwersytetu oraz Diariusz znaczniejszych wypadków w Wilnie od roku 1781, po rok 1824 nastających, z autentycznego dokumentu ogłosił Władysław Tekie-liński*, Wilno: Drukiem Józefa Blumowicza, 1876.

Piramowicz Grzegorz, *Uwagi o nowym instrukcyi publicznej układzie przez Komisją Edukacji Narodowej uczynionym, ku objaśnieniu chcących o nim wiedzieć i sądzić*, b. m., b. d.

Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane – Tautinės Edukacijos Komisijos nuostatai, skirti akademiniams luomui ir mokykloms Respublikos kraštuose – The statutes of the Commission of National Education as prescribed for the academic estate and for the schools in the lands of the Commonwealth: roku 1783, red. Kalina Bartnicka, Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej, 2015.

⁶⁴ *Korespondent Warszawski*, 1792, nr 6, p. 43.

⁶⁵ *Ibid.*, p. 43.

- Raporty generalnych wizytatorów szkół komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim 1782–1792*, red. Kalina Bartnicka, Irena Szybiak, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974.
- Rousseau Jan Jakub, *Umowa społeczna oraz Uwagi o rządzie polskim*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1966.
- Zaremba Onufry, *Kazanie na niedzielę 22 po zielonych świątkach z okoliczności uroczystego przez obywateli województwa braclawskiego i mieszczan Winnickich konstytycji sejmy dnia 3 maja 1791 roku zaprzysiężenia miane*, Lwów: drukiem Pillerowskim, [1791].
- Bartnicka Kalina, *Wychowanie patriotyczne w szkołach Komisji Edukacji Narodowej*, Warszawa Wyższa Szkoła Humanistyczna, Wydawnictwo Edukacyjne „Zak”, 1998.
- Bartoszewicz Julian, *Zamek biały. Dzieje miasteczka, obraz życia magnatów, akademii białej*, Lwów: Nakładem Maurycego Orgelbranda, 1881.
- Białogłowski Edward, Kościół wobec Konstytucji 3 maja, in: *Ku reformie państwa i odrodzeniu moralnemu człowieka*, red. Żbikowski Piotr, Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1992.
- Buczek Katarzyna, „Nadawać duszom kształt narodowy”. Świąta o państwowym charakterze w czasach Komisji Edukacji Narodowej, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2021.
- Butterwick Richard, *Polska rewolucja a kościół katolicki*, Kraków: Arcana, 2012.
- Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. IX, *Stulecie XVIII*, Kraków: Akademia Umiejętności, 1888.
- Grześkowiak-Krwawicz Anna, *Dyskurs polityczny Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2018.
- Guttner Jadwiga, *Stosunek stolicy apostolskiej do konstytucji trzeciego maja i konfederacji targowickiej*, Warszawa: Jan Cotty, 1938.
- Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Słownik biograficzny*, red. Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN, Warszawa 2018.
- Mansel Philip, Monarchy, Uniform and the Rise of the Frac 1760–1830, in: *The Past and Present Society*, <https://academic.oup.com/past/article-abstract/96/1/103/1535565?redirectedFrom=full-text> [dostęp: 20 01 2022].
- Ottman Rudolf, Pierwsza rocznica ogłoszenia konstytucji trzeciego maja w roku 1792, in: *Przegląd Powszechny*, 1891, t. XXXI.
- Sawicka Franciszka, *Uroczystości dla uczczenia pierwszej rocznicy konstytucji 3 maja*, in: „*Rok monarchii konstytucyjnej*”. *Pismnictwo polskie w latach 1791–1792 wobec konstytucji 3 maja*, red. Kostkiewiczowa Teresa, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa, 1992.
- Smoleński Władysław, *Ostatni rok Sejmu Wielkiego*, Kraków: G. Gebethner i Spółka, 1897.
- Starzeński Edmund, *Pierwsza rocznica uchwalenia konstytucji 3. Maja 1792 roku*, in: *Kołomyjska księga pamiątkowa ku uczczeniu setnej rocznicy ogłoszenia konstytucji polskiej z dnia trzeciego maja 1791 r.*, Kołomyja: Drukarnia Piller i Spółka, 1891.

KATARZYNA BUCZEK – doktor habilitowana, pracuje w Pracowni Historii Oświaty i Wychowania Zakładu Humanistycznych Podstaw Edukacji na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego. Zajmuje się badaniami nad szkolnictwem drugiej połowy XVIII i początków XIX wieku, związkiem nauki i nauczania z widowiskiem.

E-mail: k.buczek@uw.edu.pl

ORCID 0000-0003-1452-3657

GEGUŽĖS 3 D. KONSTITUCIJOS PRIĖMIMAS IR JOS METINIŲ MINĖJIMAS LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS MOKYKLOSE

KATARZYNA BUCZEK

Varšuvos universitetas

Straipsnyje analizuojamos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mokyklose rengtos šventės, skirtos 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos – Valdymo įstatymo – priėmimui bei šio įvykio metinėms paminėti. Tyrimas atskleidžia, kad savo turiniu ir forma 1791 metais bei 1792 m. gegužę Lietuvoje rengtos šventės nesiskyrė nuo minėjimų, rengtų Lenkijos Karalystės mokyklose. Svarbų vaidmenį rengiant Konstitucijos minėjimus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje atliko Lietuvos vyriausioji mokykla ir jos rektorius Martynas Počobutas, kuris 1791 m. birželio mėnesio pabaigoje išsiuntė sau pavaldžioms mokykloms specialų aplinkrašį, pavedantį surengti Konstitucijos priėmimui skirtus renginius. Aplinkraštyje buvo nurodoma rengti šventes kviečiant kiek tik galima didesnę svečių skaičių, o pamoksluose ir sakomose kalbose pristatyti ir aptarti Konstitucijos dokumento turinį.

Svarbiausia surengtų proginių minėjimų forma buvo religinės apeigos, votyvinės Mišios, kuriose buvo giedamas iškilmingiausias Bažnyčios padėkos himnas *Te Deum laudamus* bei sakomos profesorių, o kartais ir mokinių parengtos kalbos. Pamoksluose ir oracijose buvo šlovinamas Valdymo įstatymas, jo kūrėjai, visų pirma – valdovas Stanislovas Augustas. Kai kuriose mokyklose rengiamas šventės papildydavo specialūs pasirodymai. Dažniausiai tai būdavo paradai ir karinių pratybų demonstracijos, kurias rengdavo konkrečios provincijos (vaivadijos ar pavieto) uniformomis pasipuošę studentai arba, kaip antai šventėje Vilniuje, parade dalyvaudavo moksleiviai, vilkintys nacionalinės kavalerijos uniformomis. Šventėms buvo parengtos specialios meninės programos, deklamacijos, dainos. Šių įvykių puošnumas priklausė ne tik nuo konkrečios mokyklos dėstytojų organizacinių galimybių, bet ir nuo laiko, turimo renginiui paruošti. Didelių sunkumų rengiantis Konstitucijos minėjimui kilo 1791 metais, kai aplinkraštis dėl renginių organizavimo iš Vilniaus buvo išsiųstas 1791 m. birželio 28 d., o mokslo metai turėjo baigtis po keturių savaičių.

Mokyklų šventės buvo svarbi visuotinių švenčių dalis, nes mokyklos tiek pačios kviesdavosi svečius, tiek ir dalyvaudavo lokalinės bendruomenės rengiamose šventėse. Atsižvelgiant į diapazoną ir poveikį, mokyklų organizuojamas šventės, skirtos Konstitucijos priėmimui ir jos jubiliejaus paminėjimui, turėjo šviečiamąjį poveikį, formavo ne tik studentų, bet ir visos visuomenės pilietiškas ir patriotiškas nuostatas.

Reikšminiai žodžiai: mokykla, Tautinė edukacinė komisija, 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, šventės.